

О. Г. Сальников

ДО ПИТАННЯ ПРО ТОРГОВЕЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ
СТАРОДАВНІХ ПОСЕЛЕНЬ НА УЗБЕРЕЖЖІ
ДНІСТРОВСЬКОГО ЛИМАНУ З ГРЕЦІЄЮ в VI—II ст. до н. е.

(Попереднє повідомлення)

У стародавні часи узбережжя Дністровського лиману були порівняно густо заселені. Відомо, що стародавні автори називають на нижній течії ріки Тірас, яку вони, на жаль, не відрізняють з належною чіткістю від Дністровського лиману, цілу низку поселень. Геродот, описуючи ці краї, називає, правда, не окремі населені пункти, а просто пише, що біля того місця, де ріка Тірас зливається з морем, «живуть елліни, які називаються тіритами»¹. Залишається невідомим, чи хотів він визначити таким чином громадян міста Тіри, чи просто визначив цією назвою усіх греків, що жили уздовж нижньої течії одноіменної з містом ріки². Але в усякому разі монети Тіри ніколи не дають назви ΤΥΡΙΤΩΝ — на сріблі IV ст. до н. е. і на міді імператорської доби читається завжди ΤΥΡΑΝΩΝ, тобто громадяни міста називали себе постійно тірянами, а не тіритами³, про це свідчить і довідка Стефана Візантійського⁴.

Вже значно більше уваги приділяє Дністру Страбон. Він вважає, правда, нібито Тірас тече паралельно Істру (тобто Дунаю) і пише, що початок цієї ріки невідомий⁵, але Страбону вже добре відома відстань від гирла Істра до гирла Тіраса (900 стадіїв)⁶ і далі від гирла Тіраса до Херсонеса (4400 стадіїв)⁷. Страбон залишив перший опис Дністровського лиману, на берегах якого за його даними, знаходяться, крім міста Тіри, ще Ніконій, Офіуса, а також Гермонактове село та башта Неоптолема⁸.

Геродот не дає ніяких повідомлень про племена, що жили у Подністров'ї в його часи; колись раніше тут перебували кіммерійці⁹, але де проходила у V ст. до н. е. роздільна риса між фракійцями та скіфами, ми від нього не дізнаємося¹⁰. Страбон навпаки пояснює, що за ріки Тірас і навіть за Істр переселялися з північного сходу скіфи, «бо фракійці віддавали їм землю, почасти під натиском сили, почасти з огляду на погані

¹ Геродот, *История*, IV, 51 (ВДИ, 1947, № 2, стор. 267).

² Пор. зауваження О. М. Зографа (*А. Н. Зограф. Античные монеты*, МИА. № 16, 1951, стор. 111; його ж, *Монеты Тире*, М., 1957, стор. 13).

³ А. Н. Зограф, *Монеты Тире*, стор. 19—20, пор. стор. 64—65, №№ 1-4; 6-10; стор. 68, № 15; стор. 77, № 42; також всі імператорські монети.

⁴ Стефан Візантійський, *Описание племен Тира* (ВДИ, 1948, № 3, стор. 327).

⁵ Страбон, *География*, II, 4, 5 (ВДИ, 1947, № 4, стор. 186).

⁶ Страбон, VII, 3, 15 (стор. 199).

⁷ Страбон, VII, 4, 2 (стор. 203).

⁸ Страбон, VII, 3, 16 (стор. 199—200).

⁹ Геродот, IV, II (ВДИ, 1947, № 2, стор. 260).

¹⁰ З розповіді про Скіла можна зробити висновок, що ця межа проходила десь біля дунайських гирл: саме сюди біжить Скіл, який хоче утекти «у Фракію»; коли скіфи наблизилися до Істра, проти них виступили фракійці (IV, 80, стор. 273). В іншому місці Геродот пише, що від Істра вже починається Скіфія (IV, 99, стор. 277).

грунти»¹¹. Останнє зауваження відноситься вже до задунайських земель, де багато лиманів («болот», за словами Страбона). Останній називає, правда, і територію між гирлами Істра та Тіраса «гетською пустелею»¹². Нарешті, із слів Страбона витікає, що на правому березі лиману жили і гети¹³, які розмовляли одною мовою з фракійцями¹⁴, і яких географ визначає в іншому місці назвою тірегетів¹⁵. Сусідами останніх на сході в часи Страбона були вже сармати — язиги¹⁶.

Отже за повідомленнями стародавніх авторів можна уявити собі, що населення берегів Дністровського лиману в класичну та елліністичну добу було дуже різноманітне: тут жили і фракійці, і скіфи, і гети, і сармати, а також греки¹⁷. Про місцеві племена Страбон пише, що вони переважно вели кочове господарство, але вказує і на наявність землеробів¹⁸. Про землеробство як важливу галузь господарства в цьому районі виразно свідчать і монети автономної Тіри, де зображаються колосся¹⁹ та грона винограду²⁰; поруч з ними знаходимо також зображення коней²¹ та великої рогатої худоби²², які вказують на скотарство, а також зображення риби, що свідчить про рибальство²³. Про останні прямо згадує і автор пізнього періоду, який пише, що «ріка Тірас визначається глибиною та надає хороші пасовища для худоби, торгівцям дає багато риби на продаж»²⁴.

Природні багатства узбережжя Дністровського лиману та значення ріки Дністра як важливої водної артерії, яка зв'язувала північно-західне Причорномор'я з річками, що впадають у Балтійське море²⁵, привела до того, що грецькі колоністи рано з'явилися у цих краях. Хоч розкопування стародавньої Тіри не дали до останнього часу певних доказів про існу-

¹¹ Страбон, VII, 4, 5 (ВДИ, 1947, № 4, стор. 205).

¹² Страбон, VII, 3, 14 (стор. 199).

¹³ Страбон, VII, 3, 13 (стор. 198).

¹⁴ Страбон, VII, 3, 10 (стор. 197).

¹⁵ Страбон, VII, 3, 17 (стор. 200). Пор. Пліній, Естественная история IV, 82 (ВДИ, 1949, № 2, стор. 279).

¹⁶ Страбон, VII, 3, 17 (стор. 200).

¹⁷ Римський географ Мела вважає Тірас за роздільну рису між істріачами та асіаками (Помпониий Мела, Землеописание, II, 7, ВДИ, 1949, № 1, стор. 280) Пліній також пише, що ва Тірою «живуть асіаки, соіменні з рікою» (IV, 82, ВДИ, 1949, № 2, стор. 279). Але назви цих племен виведені від назв рік Істра та Асіака (Аксіак у Птолемея, География, VI, 5, 6, ВДИ, 1948, № 2, стор. 234); ці ж племенні назви дали, мабуть, і імена населеним пунктам, що були розташовані в Одеській затоці, де відомі гавань Істріан та гавань Асіаків (Асіаків?); пор. Арриан, Объезд Понта Евксинского, 31 (ВДИ, 1948, № 1, стор. 273). Але ці племена ближче невідомі.

¹⁸ Страбон, VII, 3, 17 (стор. 200).

¹⁹ А. Н. Зограф, Монеты Тире, табл. II, 5-6 (стор. 70, № 19-20); табл. III, 15 (стор. 76, № 39): Сюди ж відносяться і зображення Деметри, дуже численні на монетах Тіри; табл. I, 1-10 (стор. 65-66, № 1-10); табл. II, 2 (стор. 68, №№ 15-16); табл. II, 4 (стор. 70, № 18); табл. II, 6, (стор. 70, № 20); табл. III, 1 (стор. 72, № 26); табл. III, 15 (стор. 76, № 39).

²⁰ А. Н. Зограф, МТ, табл. III, 16 (стор. 73, № 30). Пор. також зображення Діоніса, табл. III, 5-6 (стор. 73, № 29-30).

²¹ А. Н. Зограф, МТ, табл. I, 11-12 (стор. 66-67, №№ 11-12), табл. II, 2-3 (стор. 68-69, № 15-17);

²² А. Н. Зограф, МТ, табл. I, 1-10 (стор. 65-66, № 1-10); табл. II, I (стор. 67-68, № 13-14); табл. II, 7 (стор. 71, № 22); табл. III, 16 (стор. 76, № 40-41).

²³ А. Н. Зограф, МТ, табл. III, 8 (стор. 74, № 32).

²⁴ Псевдо-Арриан, Объезд Понта Евксинского, 88 (ВДИ, 1948, № 4, стор. 236). Пор. опис у перілі Псевдо-Скімна: «Ріка Тірас глибока та багата на пасовища, доставляє торгівцям рибу» (Псевдо-Скіми, Землеописание, 798-803, ВДИ, 1947, № 3, стор. 310).

²⁵ А. С. Коцевалов, Нариси з історії економічного життя грецьких колоній на Північному узбережжі Чорного моря, «Збірник заходознавства», Київ, 1929, стор. 13-14.

вання її як великого міста вже в VI ст. до н. е.²⁶, проте доводиться згодитися з тими, хто відносить заснування Тіри ще до часів, старіших ніж зруйнування Мілету персами, адже місто було засновано мілетянами, про що свідчать і стародавні джерела²⁷, і календар Тіри²⁸. Т. Д. Златковська відносить заснування міста до кінця VI ст. до н. е., що і відповідає мабуть дійсності²⁹. Про час заснування Офіуси, Ніконія та інших поселень, згадуваних Страбонам, судити важко, бо локалізація цих пунктів лишає ще багато неясного³⁰.

На жаль, вивчення археологічних пам'яток на берегах Дністровського лиману до останнього часу було поставлено незадовільно. За тими матеріалами, які є в літературі, а також за даними розкопок та розвідок, що їх провадять в останній час наукові працівники Одеського університету та Одеського археологічного музею, можна проте зробити висновок, що береги лиману були в VI—II ст. до н. е. заселені порівняно густо³¹. На східному узбережжі лиману знаходиться ціла низка городищ: на північ від с. Затока, на північ від с. Роксолани, на території м. Овідіополь, на північ від с. Миколаївки, на північній околиці с. Надлиманського. Надлиманське та Роксоланське городище вивчаються в даний момент доцентом М. С. Синициним, під керівництвом якого там провадяться з 1957 р. розкопування; за дозвіл використати деякі матеріали з цих городищ висловлюю тут найщирішу подяку доц. М. С. Синицину.

На західному узбережжі лиману теж виявлена низка поселень. При гирлі лиману, на північ від урочища Змійка, знаходиться селище, на території сучасного м. Білгород-Дністровський лежать залишки стародавньої Тіри. Чимале городище лежить біля с. Південне. Нарешті, і по Кучурганській долині зустрічаються пам'ятки античного часу³².

Цілком зрозуміло, що зараз у нашому розпорядженні ще немає матеріалів, які дозволили б дати повну картину торговельних зв'язків поселень, розташованих на узбережжях Дністровського лиману в VI—II ст. до н. е. Проте деякі попередні спостереження і міркування здаються нам незайвими.

Торговельні зв'язки стародавньої Тіри вивчені порівняно краще, ніж інших поселень цього району. Знахідки іонійської кераміки в місті дуже сумнівні³³, проте афінського посуду V—IV ст. до н. е., знайдено вже чимало, так само як і посуду головних центрів елліністичної Гре-

²⁶ Наприклад, автори «Нарисів стародавньої історії Української РСР» (Київ, 1957, стор. 271) твердять, що «достовірна історія Тіри починається з V ст. до н. е.» Пор. А. Н. Зограф, МТ, стор. 13.

²⁷ Псевдо-Скимн, Землеописание, 798—803 (ВДИ, 1947, № 3, стор. 310). Псевдо-Арриан, Объезд Понта Евксинского, 88 (ВДИ, 1948, № 4, стор. 236).

²⁸ В. В. Латышев, О календарях Ольвии, Тире и Херсонеса Таврического, Тр. VI. АС, т. II, 1888, стор. 66—70.

²⁹ Т. Д. Златковская, О начальном периоде истории Тире, СА, 1959, № 2, стор. 61—64. Пор. Очерки истории СССР, Первобытно-общинный строй и древнейшие государства, М., 1956, стор. 333; А. І. Фурманська, Археологічні пам'ятки Тіри, «Археологія», т. X, 1957, стор. 80.

³⁰ Пор. статтю М. С. Синицина, вміщену в цьому томі, стор. 7 і далі.

³¹ М. С. Синицин, Карта поселень і городищ між гирлами Дністра й Південного Бугу скифсько-сарматського часу, НЗОПІ, т. X, 1955, стор. 34—38, його ж, Следы древних поселений скифо-сарматской эпохи между устьями Днестра и Буга, НЗОПІ, т. IX, 1950, стор. 53—56; И. В. Фабрициус, Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР, Киев, 1951, стор. 11—13; Г. Б. Клейман та К. І. Ревенко, Археологічні спостереження на західному березі Дністровського лиману, МАПП, вип. 2, 1959, стор. 118—121.

³² И. В. Фабрициус, Археологическая карта, стор. 14—19; А. А. Кравченко та В. І. Кузьменко, Розвідки археологічних пам'яток по Кучурганській річній долині, МАПП, вип. 2, 1959, стор. 122—125.

³³ Пор. А. Н. Зограф, МТ, стор. 11.

ції³⁴. Не заглиблюючись у це питання, відмітимо, що таку саму картину дають і керамічні знахідки на Роксоланському та Надлиманському городищах, в першому зустрічаються і поодинокі фрагменти іонійського посуду VI ст. до н. е. Але найважливіші для наших цілей ті матеріали, які незаперечно свідчать про торговельні зв'язки Тіри та інших поселень на берегах Дністровського лиману з цілою низкою важливих центрів елліністичного світу (маємо на увазі керамічні клейма).

На жаль, керамічні клейма Тіри видані у невеликій кількості і вивчені недостатньо; новітні знахідки зовсім неопубліковані, і тому нам доводиться ґрунтуватися головним чином на літературі. Усього нам відомо 647 клейм з Тіри, а саме: П. Нікореску видав у 1924 р. 19 родоських клейм, 4 фасоських, 3 кнідських, 8 сінопських, 10 невідомого походження³⁵. Г. Авакян додав до них у 1931 р. ще 9 родоських, 3 сінопських та 2 фасоських клейма³⁶, нарешті, О. М. Штаерман видала 310 родоських, 28 фасоських, 15 кнідських, 39 коських, 93 сінопських, 32 гераклеїських, 8 херсонеських та 63 невідомих клейма³⁷. Все це дає такий розподіл між центрами (в %, причому кількість родоських клейм зменшена на половину):

Фасос	9,0
Родос	47,5
Кос	10,3
Кнід	4,8
Гераклея	8,5
Сінопа	27,5
Херсонес	2,1
Невідомі центри	19,3

Як видно з цієї таблиці, найбільша кількість керамічної тари ввозилася в елліністичну Тіру з Родосу та з Сінопи. О. М. Штаерман показала, що переважна більшість родоських клейм припадає на останні десятиріччя III та на перші десятиріччя II ст. до н. е.³⁸ На ці ж роки (220—180 до н. е.) припадає і більшість сінопських клейм, але родоський експорт залишається приблизно на тому ж самому рівні і в середині II ст., в той час як кількість клейм Сінопи весь час зменшується³⁹. Фасоські клейма, кількість яких порівняно невелика, припадають головним чином на кінець IV та початок III ст. до н. е.⁴⁰

Іншим пунктом на узбережжі Дністровського лиману, крім Тіри, на підставі матеріалів якого можна скласти попередні уявлення про склад керамічного експорту, є Роксоланське городище. Під час розвідок та невеликих за масштабом розкопувань, що провадяться тут систематично з 1957 року під керівництвом доц. М. С. Синицина, знайдено 158 клейм.

³⁴ Э. Р. Штерн, О последних раскопках в Аккермане, ЗООИД, т. XXIII, 1901, Протоколы, стор. 32—61 (пор. стор. 88—91); його ж, Раскопки в Аккермане летом 1912 г., ЗООИД, т. XXXI, 1913, Протоколы, стор. 92—102; P. Niculescu, Scavi e scoperte a Tyras, «Ephemeris Dacoromana», t. II, 1924, p. 374—415; id., Fouilles de Tyras, «Dacia», t. III—IV, 1933, p. 557—601; післявоєнні розкопування Тіри виявили в основному лише матеріали римського часу.

³⁵ P. Niculescu, ED, т. II, стор. 403—413, №№ 29—65.

³⁶ G. Avakian, Stiri noua din Tyras, «Comisiunea Monumentelor Istorice», sectia din Basarabia, t. III, 1931, p. 105—108, №№ 1—15. Інші публікації Авакяна («Cronica Numismatica si Arheologica», т. IV—V, 1924—1925) були для нас недоступні.

³⁷ Е. М. Штаерман, Керамические клейма из Тира, КСИИМК, вып. XXXVI, 1951, стор. 31—49.

³⁸ Е. М. Штаерман, вказ. твір., стор. 32—33.

³⁹ Там же, стор. 33—34.

⁴⁰ Там же, стор. 34.

З них переважну кількість — 43 екземпляри — складають енгліфічні клейма з Гераклеї Понтійської; на другому місті стоїть Фасос (31 екземпляр). Це дає виразну картину орієнтації торгівлі Роксоланського городища, а також часів її розквіту: гераклеїські клейма датуються переважно другою половиною IV та першими десятиріччями III ст. до н. е., серед фасоських клейм більшість теж датується IV та почасті III ст. до н. е. Родос складає майже непомітну частину серед знайдених клейм — лише два екземпляри. Нарешті, на городищі знайдено ще 26 сінопських та 13 херсонеських клейм; 43 екземпляри залишилися невизначеними. В процентному виразі це дає таку таблицю:

Фасос	19,6
Родос	1,3
Гераклея	27,2
Сінопа	16,5
Херсонес	8,2
Невідомі центри	27,2

Невелика кількість клейм була знайдена також і на Надлиманському городищі (52 екземпляри), з цих клейм 3 відносяться до невідомих центрів, 43 гераклеїських, 2 фасоських, та 4 сінопських. У процентах це дає таке співвідношення:

Фасос	5,8
Гераклея	82,7
Сінопа	7,7
Невідомі центри	3,8

Якщо відкинути клейма невідомих центрів та зіставити ці показники з відповідними матеріалами з інших центрів Північного та Західного Причорномор'я⁴¹, ми одержимо таку таблицю:

	Олессос	Істрія	Тіра	Роксоланське городище	Надлиманське городище	Кам'янське городище	Ольвія	Пангікапей	Тіріґака	Фанагорія
Фасос	28,5	30,9	8,4	27,0	6,0	13,3	8,0	13,9	6,9	16,1
Родос	24,3	15,1	41,8	1,7			47,0	29,6	6,9	43,1
Кос		2,3	9,7					4,8		4,3
Кнід	1,3	5,8	4,5				6,0	3,6		5,3
Гераклея	16,3	3,7	7,9	37,4	86,0	26,7	6,0	20,7	16,6	12,1
Сінопа	27,9	38,2	25,7	22,6	8,0	33,3	28,0	26,4	66,8	18,3
Херсонес	1,7	3,9	2,0	11,3		26,7	5,0	1,0	2,8	0,8

Як видно з цієї таблиці, імпорт до Тіри за своєю структурою наближається до тих даних, які ми знаходимо в Ольвії (і тут, і там на першо-

⁴¹ Матеріали для таблиці запозичені з таких робіт: К. Шкорпил, Печати вверху амфори от Чорноморского крайбережия, «Известия на Българския археологическия Институт», т. VIII, 1934, стор. 24—43; V. S. Parache, Importul amphorelor stampilate la Istria, Bucuresti, 1957, стор. 429—434, також таблиці на стор. 359 та 392; Б. Н. Граков, Каменское городище, МИА, № 36, 1954, стор. 81—95, Д. Б. Шелов, Керамические клейма из раскопок Фанагории, МИА, № 57, 1956, стор. 128—153 (порівняльні дані про інші боспорські центри див. у таблиці на стор. 129). Роботи про керамічні клейма Тіри вказані вище.

му місці стоїть Родос, на другому — Сінопа), далеко за ними ідуть Фасос та Гераклея, що тримаються приблизно на одному рівні. Приблизно таку ж картину знаходимо в Пантікапеї, де, правда, кількість гераклеїських клейм значно перевищує кількість фасоських та наближається до кількості сінопських клейм. Роксоланське городище сильно відрізняється від Тіри — тут на першому місці в таблиці стоїть Гераклея, на другому — Фасос, до якого дуже близько підходить Сінопа, на четвертому — Херсонес. Такої великої кількості гераклеїської тари з енгліфічними клеймами немає ніде більше, але в матеріалі з Тірітаки ми бачимо, що Родос і тут поступається перед Гераклеєю. З другого боку, велика кількість фасоських клейм знаходить паралелі лише на заході, в Істрії, та в Одессосі, в той час як в інших центрах кількість клейм Фасосу порівняно невелика.

У зв'язку з цим не можна не підкреслити, що до висновку про особливу близькість Роксоланського городища до міст західного Причорномор'я веде нас і вивчення знахідок монет. В найдавніші часи в усьому цьому районі були в обігу мідні стрілоподібні та дельфіноподібні знаки⁴², в VI—V ст. до н. е. у великій транзитній торгівлі вживалися, як і скрізь в Причорномор'ї, як треба гадати, кізікські статери⁴³; наприкінці V ст. до н. е. у північно-західному Причорномор'ї були в обігу переважно срібні монети Істрії. Але на цьому питанні варто зупинитися докладніше.

Ще в середині минулого століття О. С. Уваров знайшов срібну монету Істрії на Кам'янських кучугурах⁴⁴. В 1929 р. в околицях м. Херсону був знайдений невеликий скарб срібних монет Істрії архаїчного типу, з яких 13 потрапило до Херсонського музею⁴⁵. В 1951 р. другий скарб подібних монет, до складу якого входило приблизно 100 екземплярів, був знайдений учнями Музиківської школи поблизу від місця першої знахідки, на шляху біля с. Висунці; 19 монет з цього скарбу зберігаються у Херсонському музеї, одна потрапила до Одеського музею⁴⁶. На узбережжях Дністровського лиману істрійських срібних монет знайдено не було, проте мідні монети Істрії зустрічалися і в Ольвії⁴⁷, і в Тірі⁴⁸. В обох цих містах, а також і на Роксоланському городищі, були знайдені литі мідні монети з зображенням колеса та з літерами ІСТ, які є усі підстави вважати також за монетні випуски Істрії⁴⁹. Скрізь у цих краях трапляються і монети Ольвії — «рибки», литі аси та карбовані монети⁵⁰.

⁴² В. М. Скуднова, Монеты-стрелки из Ольвии, «Сообщения Государственного Эрмитажа», вып. 9, 1956, стр. 38—39; пор. також нашу статтю в МАПІ, вип. II, 1959.

⁴³ Д. Б. Шелов, Кизикские статеры на Боспоре, ВДИ, 1949, № 2, стор. 93—98; пор. А. Н. Зограф, Античные монеты, МИА, № 16, 1951, стор. 41, 112, 126, 174—175.

⁴⁴ Б. Н. Граков, Каменское городище, стор. 46, № 3.

⁴⁵ Г. П. Кристин, Нумизматична знахідка біля м. Херсону, «Хроніка археології та мистецтва», ч. I, 1930, стор. 69. За визначенням О. М. Зографа, дата цих монет — кінець V ст. до н. е.; на аверсі зображені дві протилежно поставлені юнацькі голови, на звороті орел, що дзьобає дельфіна.

⁴⁶ Про знахідку скарбу всі необхідні відомості дав херсонський археолог-любитель Є. П. Мамаєнко, якому при цій нагоді висловлюємо найщирішу подяку.

⁴⁷ А. Н. Зограф, Монеты из раскопок в Ольвии в 1935—1936 гг., «Ольвия», т. I, 1940, стор. 217—218.

⁴⁸ П. О. Бурачков, Общий каталог монет, Одесса, 1884, стор. 17.

⁴⁹ П. О. Карышковский, Заметки по нумизматике античного Причерноморья, ВДИ, 1957, № 2, стор. 138—140. Про знахідки таких монет в Ольвії пор. А. Н. Зограф, Монеты из раскопок в Ольвии в 1935—1936 гг., «Ольвия», ч. I, стор. 211; в Тірі — Л. Д. Дмитров, Основні підсумки Ізмаїльської археологічної експедиції 1949—1950 рр., АП, т. V, 1955, стор. 117; на Роксоланському городищі — И. В. Фабрициус, Археологическая карта, стор. 12.

⁵⁰ Про знахідки ольвійських монет див. В. И. Гошкевич, Клады и древности Херсонской губернии, кн. I, Херсон, 1903, стор. 60, 72—73; А. Н. Зограф, Античные монеты, стор. 123; А. Н. Зограф, Монеты Ольвии из раскопок в Лузановке в 1939 г., МАСП, вип. 7, 1957, стор. 97—101; про знахідку аса в Добруджі див. V. Parvan, Un as grave oblien a Salsovia, «Dacia», t. II, 1927, p. 420—421.

В IV—III ст. до н. е. за основу грошового обігу племен, що жили навколо Дністровського лиману, правила золота монета. В Анадолі, на півдні сучасної Одеської області, наприкінці XIX ст. був знайдений величезний скарб, в складі якого були статери царів Пилипа II, Олександра, Пилипа III, Лісімаха, Деметрія Поліоркета та Селевка I, усього біля тисячі екземплярів⁵¹, другий подібний клад було знайдено у с. Луб'янка, в складі якого були статери Пилипа II, Олександра та Лісімаха⁵². Окремі знахідки золотих та мідних монет цих царів відомі як в Тірі⁵³, так і в Ольвії⁵⁴; поруч з ними у обігу були і золоті монети ольвійського карбування — принаймні, єдиний досі відомий статер Ольвії було знайдено на Бугазі⁵⁵.

Про характер грошового обігу на східному узбережжі Дністровського лиману свідчить список монетних знахідок з Роксоланського городища.

За 1957—1959 рр. тут було знайдено, якщо відкинути єдину монету імператорського часу, 95 мідних монет, а саме:

- 6 ольвійських «рибок»
- 1 ольвійський ас
- 2 ольвійські монети
- 3 монети Тіри
- 81 монета з колесом та літерами ІСТ
- 1 монета Олександра Македонського
- 1 дуже зіпсована монета.

До цього списку можна додати, що про знахідки тут монет Ольвії та Тіри є вказівки в літературі⁵⁶. Десь біля Овідіополя була знайдена і мідна монета Олександра⁵⁷.

При розгляді цього списку звертає увагу, по-перше, надзвичайно велика кількість істрійських литих монет (більше як 85% усіх монет). По-друге, при близькому сусідстві з Тірою впадає у очі дуже невелика кількість її монет. В той же час аж до самого лиману були у обігу монети Ольвії, що знаходить своє підтвердження і у тому, що чималий скарб мідних ольвійських монет був знайдений кілька років тому в околицях м. Одеси⁵⁸.

Великий інтерес для історії грошового обігу на узбережжях Дністровського лиману являють і монетні знахідки в Тірі. Докладний аналіз з цих знахідок дав О. М. Зограф⁵⁹, який вказує на наявність в Тірі монет Олександра та Лісімаха, Ольвії, Істрії, Томі, Каллатіса, гетських правителів. В останній час багато мідних монет зібрав у Білгород-Дністровській фортеці одеський археолог-любитель А. А. Хурмузі. Серед імператорських монет та монет Тіри привертає увагу мідна ольвійська монета III ст. до

⁵¹ Е. М. Придик, Анадолийский клад золотых статеров, ИАК, вып. 3, 1901, стор. 58—92.

⁵² П. О. Бурачков, Общий каталог, стор. 6, В. Н. Ястребов, Опыт топографического обозрения древностей Херсонской губернии, ЗООИД, т. XVII, 1894, стор. 175; В. И. Гошкевич, Клады и древности, стор. 60 та 74.

⁵³ А. Н. Зограф, Монеты Тире, стор. 60; Протокол ООИД № 254 от 8. X. 1890 г., стор. 2; див. також нашу замітку, вміщену далі в цьому томі.

⁵⁴ А. Н. Зограф, Античные монеты, стор. 123; пор. П. О. Бурачков, Общий каталог, стор. 7; також Протокол ООИД № 269 от 13. III. 1893, стор. 22; ОАК за 1908 г., стор. 80, ОАК за 1909—1910 гг., стор. 100.

⁵⁵ А. Л. Бертье-Делагард, Относительная стоимость монетных металлов на Боспоре и Борисфене, НС, т. I, 1911, стор. 58, прим. I.

⁵⁶ В. И. Гошкевич, Клады и древности, стор. 73—74; про знахідки монет з літерами ІСТ — див. Н. В. Фабрициус, Археологическая карта, стор. 12.

⁵⁷ А. Н. Зограф, Монеты Тире, стор. 59.

⁵⁸ П. Й. Кариський, Ольвійські монети, знайдені поблизу Одеси, Праці ОДУ, т. 149, серія історичних наук, вип. 7, 1959, стор. 136—140.

⁵⁹ А. Н. Зограф, Монеты Тире, стор. 55—63

н. е., знайдена ним в Тірі та передана до Одеського музею. У свою чергу монети Тіри зустрічалися в Ольвії, в Херсонесі, на Боспорі⁶⁰ та в Кам'янському городищі⁶¹, а також в стародавніх «священних» місцевостях північно-західного Причорномор'я⁶².

Наведені вище матеріали не дають можливості дати повну та розгорнуту картину торговельних зв'язків Тіри та інших поселень на узбережжях Дністровського лиману. При дальшому археологічному вивченні Тіри, Роксоланського городища, Надлиманського городища та інших пам'яток античної доби на узбережжі лиману, яке провадиться зараз та буде провадитися в найближчі роки, буде виявлено ще багато цінних та цікавих матеріалів. Але й зараз можна сказати, що береги Дністровського лиману відігравали певну роль в економічному житті нашої батьківщини у минулому. Вже з VI ст. тут виникають постійні поселення, що перетворюються у центри торгівлі з Грецією. Такі центри як Афіни, Фасос, Гераклея, Родос, Сінопа, Істрія вели пошавлену торгівлю з фракійськими та скіфськими жителями цих берегів. Вони привозили вино, олію, керамічні вироби, які спочатку вимінювали, а згодом і продавали, купуючи замість них зерно, продукти скотарства, рибу. Дальше вивчення економіки, суспільного ладу та культури стародавнього населення Нижнього Подністров'я є одним з чергових завдань радянської археологічної науки.

⁶⁰ А. Н. Зограф, Монеты Тире, стор. 56—63.

⁶¹ Б. Н. Граков, Каменское городище, стор. 146, № 4, табл. VIII, 6 (стор. 89).

⁶² А. Н. Зограф, Находки монет в местах предполагаемых святилищ на Черноморье, СА, т. VII, 1941, стор. 152—160.